

İslam Dininin Moğollara Etkisi

The Impact of Islamic Religion on Mongols

Ülkü TOPÇU*

Öz

1218 yılında meydana gelen Otrar Vakası sonucunda Moğollar İslam ülkelerine girerek Müslümanları yakından tanıma fırsatı bulmuşlardır. Bu olay ile birlikte Moğollar Müslümanlardan etkilenmeye başlamıştır. Bu etkileşimlerin sonucunda Moğolların bir kısmı zamanla Müslüman olmuştur. Moğolların İslamiyet'i benimsemesine neden olan etmenler vardır. Buna örnek olarak, ticaret, Müslüman hanımların eşlerine etkileri, Müslüman devlet adamlarının etkileri gösterilebilir. Gök Tanrı ve Şamanizm inançlarının bazı noktalarının İslam dinine benzemesi onların İslamiyet'i benimsemelerini sağlamıştır. Bu çalışmada söz konusu benzerlikleri araştırdık ve sonuç olarak Müslüman olmalarında etkili olan nedenler üzerinde durarak Moğolların İslamiyet'i kabul etmelerini inceledik. Ayrıca Moğolların Müslümanlardan etkilendikleri kadar Müslümanlar da Moğollardan etkilenmiştir. Özellikle sofiler Şamanların ayinlerinden etkilenerek bu törenlerde kullandıkları aletleri ve yöntemleri kullanarak Müslüman halkı etkilemişlerdir. Sofilerin Moğolların İslamiyet'i kabul etmelerinde önemli rolleri vardır. Sofiler, Moğolların yaşadıkları bölgelere giderek burada İslamiyet'i yaymaya çalışmışlar ve kısmen başarılı olmuşlardır. Fakat İslam dini Moğollar üzerinde kalıcı etki yaratmamıştır. Çünkü hem kültürel açıdan hem de onların yaşadıkları coğrafyanın İslam ülkelerine uzak olması İslamiyet'i kabul eden Moğolların zamanla İslam dininden uzaklaşmalarına neden olmuştur. Böylece İslamiyet Moğollar arasında yaygınlaşmamış hatta İslamiyet'i kabul eden Moğollar bir

* Bu makale, Dr. Öğretim Üyesi Abdolvahid Soofızadeh danışmanlığında bitirilen İslam Dininin Moğollara etkisi Yüksek Lisans Tezinin "ikinci ve üçüncü" bölümlerinden meydana getirilmiştir. Ülkü Topçu, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans mezun öğrencisi, utopcu68@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5267-8276>.

süre sonra eski dinlerine dönmüşlerdir. Moğolların kutsal saydıkları Cengiz Yasasının bazı maddelerinin Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde benzer noktaların bulunmasının Moğolların İslamiyet'i kabul etmelerinde etkisinin olup olmadığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Moğollar, İslamiyet, Din, Şamanizm, Gök Tanrı dini.

Abstract

As a result of the Otrar incident in 1218, the Mongols had the opportunity to enter Islamic countries and get to know Muslims closely. With this event, the Mongols began to be influenced by Muslims. As a result of these interactions, the Mongols became Muslims. There are factors that make the Mongols adopt Islam. Examples of this are trade, the effects of Muslim women on their wives and the effects of Muslim statesmen. The fact that some points of the beliefs of Gök Tanrı and Shamanism were similar to the Islamic religion enabled them to adopt Islam. Therefore, we have investigated these similarities and as a result, we have examined the reasons for the fact that they are Muslim and the Mongols' acceptance of Islam. The Muslims were affected by the Mongols as well as the Muslims. In particular, the Sophians were influenced by the rituals of the shamans and influenced the Muslim people by using the tools and methods used in their rituals. Sophists have an important role in the acceptance of Islam by the Mongols. The Sophians went to the Mongolian regions and tried to spread Islam and succeeded in part. But Islam did not have a lasting effect on the Mongols. Because both the cultural aspect and the geography they live in are far from Islamic countries, the Mongols accepting Islam have led to their separation from Islam. Thus, Islam did not become widespread among the Mongols and even the Mongols who accepted Islam returned to their old religions. A different perspective has been brought to the article by examining whether the existence of similar points in the Qur'an and Hadiths of some articles of the Genghis Law, which are considered sacred by the Mongols, have an impact on the acceptance of Islam by the Mongols.

Key Words: Mongols, İslam, Religion, Shamanism, Gök Tanrı Religion

GİRİŞ

Moğolların Müslümanlar ile ilişkisi Cengiz Han döneminde başlamıştır. Bu dönemde Cengiz Han, ticareti geliştirmek amacıyla ticaret yolları inşa ettirmiştir. Bu yollar sayesinde Müslüman tüccarlar Moğol ülkesine gelerek

Moğol-Müslüman ilişkisini başlatmış oldular.¹ Moğol sarayına gelen tüccarlar burada halkı etkileyerek İslam dinini öğretmeye çalışmışlardır.² İslam dininde Müslüman olmayan birini Müslüman yapmanın sevabı büyüktür. Bu nedenle Müslümanlar din konusunda çağrıda bulunmuşlardır. Dönemin kaynaklarına göre, Moğol sarayına gelen Müslüman tüccarların da insanları İslam dini konusunda etkiledikleri ve bu dine geçiş için çağrıda buldukları kaydedilmiştir. Moğollar asıl olarak Şamanizm inancına inanmaktadırlar. Kaynaklarda Gök-Tanrı dinine inandıklarına dair bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilerin sebebi ise Moğolların Türklerle ortak coğrafya ve benzer kültürü barındırmalarıdır. Fakat Cengiz Han dönemiyle birlikte Gök-Tanrı dini Moğollarda görülmüştür. Bu duruma kanıt olarak Cengiz Han'ın “Ey Gök Tengri! Kin’lerin alçakça öldürttüğü atalarımın intikamını almak için silahlandım. Eğer hareketimi tasvip ediyorsan, bana kuvvetinle yardım et” sözleri gösterilebilir.³ Onlar da tek tanrı inancının olması İslam dinine karşı sıcak bakmalarına neden olmuştur. Moğolların kanun niteliğindeki Cengiz Yasasının ilk maddesi⁴ de yüce ve tek bir tanrının varlığına inandıklarının göstergesidir. Yasaya göre, Tek tanrı vardır ve herkes tek tanrıya inanacaktır. Tek tanrıya inanan dinlere saygı duyulmaktadır.⁵ Halkın ve Cengiz Han'ın İslam dinine karşı tutumlarında etraflarında bulunan Müslüman aydınlar, tüccarlar ve devlet adamlarının da büyük etkisi olmuştur. Örneğin Cengiz Han'ın yanında bulunan Mahmut Yalavaç, Hasan ve Danişmend Hacıp onun fikirlerini etkileyen Müslüman Türk aydınlarıdır.⁶

¹ Ebu'l Ferec İbnü'l İbri, Tarihi Muhtasari'd- Düvel, çev. Şerefeddin Yaltkaya, TTK Yayınları, Ankara 2011, s.7.

² Zekeriyâ Kitapçı, Türk Moğol Boyları Arasında İslamiyet, Yedikubbe Yayınları, Konya 2013, s.57.

³ Rene Grousset, Stepler İmparatorluğu Atilla, Cengizhan, Timur, çev. Halil İnalçık, TTK Yayınları, Ankara 2011, s.228.

⁴ “Bütün insanlara, yeri ve göğü yaratan, zenginlik ve fakirliği dilediğine veren, hayatı ve ölümü yegâne dağıtan ve her şey üzerinde kudreti mutlak olan bir tanrıya itikat etmeleri emir olunur.”

⁵ Kitapçı, a.g.e, s.58.

⁶ İhsan Arslan, Büyük Moğol İmparatoru Cengiz Han'ın Din Algısı, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,2015, C. VIII, S38, s.1024-1025.

Cengiz Han döneminde, Otrar Vakası⁷ olarak adlandırdığımız bir olay meydana gelmiştir. Bu olay sonucunda Moğollar Müslüman halkın çoğunlukta yaşadığı Ön Asya sahasına girmişlerdir. Sefer için bu coğrafyaya gelen Moğollar buradaki halkın dininden, kültüründen etkilenmişlerdir. Müslüman halk ile iletişim Cengiz Han döneminde başlamış ve onun bütün ardılları zamanında bu ilişkiler devam etmiştir. Cengiz Han'dan sonra onun yerine geçen Ögeday Han İslam dinini diğer dinlerden daha üstün tutmuş ve Müslümanları, Çinlilere karşı korumuştur.⁸ Cüveyni' ye göre Kağan tahta geçtiği vakit, hayvanların başının kesilmemesi, suya dokunulmaması gibi yasa maddelerini geçersiz kılarak Müslümanların ülkede bu konuda daha kolay yaşamalarını sağlamıştır.⁹ Ögeday Han, Müslümanların dini görevlerini yerine getirmelerini engelleyen Cengiz Yasasının maddelerinin uygulanmasında onlara tolerans göstermiştir.¹⁰ Cüveyni bu konuyla ilgili bir rivayet anlatmaktadır. Moğol inancına göre suya el değmek yasaktır. Eğer biri suya el değerse büyük günah işlenmiş olurdu. Bu nedenle suya giren kimseler ölüm ile cezalandırılırdı. Bir gün Çağatay ve Ögeday avdan dönerken bir Müslümanın abdest aldığı gördüler. Bu durum karşısında Çağatay yasanın çiğnendiği gerekçesiyle onu öldürme kararı aldı. Fakat Ögeday Han nehre bir kese altın atarak Müslüman adama nehre kesesinin düştüğünü söylemesini emretti ve böylece adamı ölümden kurtarmış oldu.¹¹ Ögeday Han'ın İslam dinine ve Müslümanlara karşı hoşgörülü davranması Müslüman halk tarafından övgüyle bahsedilmesine neden olmuştur. Bu dönemde İslam dinini kabul eden Moğol halklar vardır. Han'ın Müslümanlara karşı bu denli iyi olmasında hana yakın devlet adamı Mahmut Yalavaç'ın rolü büyüktür.¹² Cüzcani eserinde Ögeday Han'ın Müslüman olduğunu dile getirmektedir.¹³ Lakin bu durumu kanıtlayan bir belge olmadığı

⁷ Cengiz Han'ın tüccarlarının Harezm Ülkesinde Vali İnalçuk tarafından öldürülmesiyle meydana gelen olaydır. Bkz. Alaeddin Ata Melik Cüveyni, Tarih-i Cihan Güşa, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2013s.118, Minhac-ı Sirac El-Cüzcani, Tabakat-ı Nasri, çev. Mustafa Uyar, Ötügen Yayınları, İstanbul, s.53

⁸ Kitapçı, a.g.e, s.91.

⁹ Cüveyni, a.g.e, s.202-203.

¹⁰ Kitapçı, a.g.e, s.92.

¹¹ Cüveyni, a.g.e, s.201-202.

¹² Kitapçı, a.g.e, s.93-94.

¹³ Cüzcani, a.g.e, s.111.

için Ögeday Han'ın Müslüman olduğunu söyleyemeyiz. Bu dönemde Moğollar arasında İslamiyet önemli bir yer tutsa da onların İslam'ı din olarak kabul ettiklerini söylemek mümkün değildir.

Ögeday Han'ın ölümü üzerine oğlu Güyük, Moğol tahtına geçmiştir. Güyük döneminde Müslümanlara karşı baskı ve şiddet ağır basmaktadır.¹⁴ Güyük Han, Müslüman halkı yok ederse kağanlığının daha güçlü olacağına ve kendisinin kağan olarak kalacağına inanmaktadır. Bu nedenle Müslüman halka zulüm etmiştir.¹⁵ Güyük Han, Hristiyanlık dinini kabul eden Moğol hükümdarıdır. Güyük Han'ın etrafındaki devlet erkânı da Hristiyan'dır. Bu nedenle Güyük Han'ın Kağanlık zamanında İslam dini en sıkıntılı yıllarını yaşamış ve İslam kültür medeniyeti yıkılma noktasına gelmiştir.¹⁶ Güyük Han dönemi, Müslümanların Moğol devletinde Ögeday zamanında kazandıkları etkinliklerini kaybettikleri bir dönem olmuştur. Yine bu dönemde Moğol halkından İslam dinini kabul eden yok denecek kadar azdır. Çünkü Güyük Han'ın uyguladığı Müslümanları yok etme politikası, Moğol halkının Müslümanlara karşı tutumunu olumsuz etkilemiştir.

Cengiz Han'ın torunlarından olan Mönğke Han döneminde Müslümanlar altın çağını yaşamışlardır. Bu dönem Güyük Han'ın, Müslümanlara karşı yaptığı zulümlerin, Mönğke Han tarafından unutturulduğu bir dönem olmuştur. Mönğke Han'ın Müslümanlara karşı hoşgörülü davranmasında annesi Beke Hatun'un etkisi büyüktür. Beke Hatun, Nasturi¹⁷ bir Hristiyan olmasına rağmen İslam'a karşı yumuşak davranmıştır. O çevresinde bulunan âlimler ve şeyhleri İslam dinini yaymak için çağırmış, onlara maddi ve manevi destek sağlamıştır¹⁸.

¹⁴ H.Ahmet Özdemir, Moğol İstilası Cengiz ve Hülagu Dönemleri, İz Yayınları, İstanbul 2011, s.203.

¹⁵ Cüzcani, a.g.e, s.130.

¹⁶ Kitapçı, a.g.e, s.98.

¹⁷ Moğollarda Nasturi Hristiyanlık hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bertold Spuler, İran Moğolları, TTK Yayınları, Ankara 2011, s.220-221,

¹⁸ Kitapçı, a.g.e, s.109-110.

Möngke Han'ın asıl dini Şamanizm'dir.¹⁹ Fakat İslam dinine karşı daima ılımlı bir tutum sergilemiştir. Han, bütün dinlere karşı hoşgörülü davranmıştır. Cüzcani, Möngke Han'ın tahta çıktığı sırada Altın Orda Hanı Berke'nin, Müslüman olmadan tahta oturma telkini sebebi ile Möngke'nün kelime-i şahadet getirerek Müslüman olduğunu söylemiştir.²⁰ Fakat kaynaklarda Möngke Han'ın kesin bir şekilde Müslüman olduğuna dair bilgi yoktur. Çünkü Möngke Han'ın sarayına kadı, müftü, imam, Hristiyan rahipler, hahamlar gelmiş olup hepsi onun kendi dinlerine yakın olduğunu dile getirmektedir.²¹

Möngke Kağan yukarıda değindiğimiz gibi İslam dinine, diğer dinlere göre daha çok ilgi göstermiştir. Buna örnek olarak Cüveyni eserinde Kağan'ın hükmettiği milletler arasında en çok Müslümanlara saygı duyup onlara izzet ve ikramlarda bulunduğunu belirtmektedir.²² Han, hükümdarlık tahtına oturduğu ilk kurultayda bile Müslümanlara karşı hoşgörülü olmuştur. Buna örnek olarak şeriata uygun kurbanlar kestirerek Müslümanlara sunması söylenebilir. Möngke Han'ın kağanlık tahtına oturduğu ilk Ramazan bayramında dönemin baş kadısı Cemalüddin Mahmud saraya gelerek burada bayram namazı kıldırmıştır.²³

Möngke Han dönemi, İslamiyet'in Moğollar arasında en çok benimsendiği dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem Müslümanları Moğol sarayında etkinlik göstermişler ve dinlerini rahat şekilde yaşamışlardır. Yine bu dönemde Moğollar İslam coğrafyasına hâkim olmuşlardır. Bu coğrafyanın dininden etkilenmeleri ve bu dine geçmeleri doğal bir süreçtir. Hülagu Han 1257'de Alamut Kalesi'ni ve ardından 1258'de Abbasi Halifeliği'ni yıkarak Ön Asya'da Moğol hâkimiyetini sağlamıştır. Han buradan geri dönmeyerek İlhanlı Devletini kurmuştur. Böylece Moğollar İslam dünyasına çok daha yakın olmuşlardır. Bu yakınlık Hülagu Han'ın torunlarından Gazan Han'ın Müslümanlığı kabul etmesine neden olmuştur.

¹⁹ Aybars Pamir, Türkler'in Geleneksel Dini Şamanizmin Orta Asya Eski Türk Kamu Hukukuna etkisi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.V, S.I, Ankara 2003, s.165.

²⁰ Cüzcani, a.g.e, s.140-141.

²¹ Kitapçı, a.g.e, s.112.

²² Cüveyni, a.g.e, s.491-492.

²³ Kitapçı, a.g.e, s.114.

Moğollar, Gök Tanrı dini ve Şamanizm inancı adı verilen dine inanmaktadırlar. Gök Tanrı dini ve Şamanizm inancı birbirinden farklı inanç sistemidir. Gök Tanrı dininde İnsanlar, Tengri “ Kök Tengri” olarak nitelendirdikleri bir tanrıya inanırlar. İnanışa göre, tanrı tektir ve bütün dünyanın yaratıcısıdır. Onların bu dine inanmaları diğer semavi dinlere karşı hoşgörüyüyle yaklaşımlarını sağlamıştır. Moğolların İslamiyet’i kabul etmelerinde Gök Tanrı inancının etkisi büyüktür çünkü İslam dini ile benzer noktaları onların İslam dinini benimsemelerine katkı sağlamıştır. Şamanizm ise her şeyin ruhu olduğunu söyleyen doğa felsefesidir.²⁴ Şamanizm bilindiği üzere din değil bir inanış sistemidir. Bir inanışın din olabilmesi için 3 ana kural vardır.

1. İtikad (imanın esasları)
2. Amel (tapınmalar, özel törenler vb.)
3. Cemaat (itikad ve amel’in bir kütle tarafından kabûl ve icrası).²⁵

Şamanizm, din olarak görülmekten çok büyü kişiliğine bürünmüş Türk ve Moğol inanç sistemidir.²⁶ Şamanizm’e inananlar, şamanın gücünü yaşamda görmüşlerdir. Bundan dolayı Şamanizm dışarıdan bakıldığında din gibi gözükse de içeriden bakıldığı zaman ikna olmuşluğu simgeleyen kavramsal bir evrendir.²⁷ Moğollar, Cengiz Han devrinden itibaren Müslümanlarla iç içedir. Bu nedenle birbirlerinden etkilenmeleri kaçınılmazdır.

1. Moğolların İslamiyet’e Girmesine Neden Olan Etkenler

1.1 Gök Tanrı İnancı İle İslam Dinin Benzerlikleri

Gök Tanrı inancı ile İslam dini arasında benzerlikler mevcuttur. Benzerlikler şu şekildedir:

Moğollar, Gök-Tanrı denilen ve bütün evreni yarattığına inandıkları tek bir tanrıya tapmaktadırlar. Buna örnek olarak: İbn Fadlan seyahatnamesinde Türk’ün başına bir şey geldiği vakit yüzünü gökyüzüne kaldırıp “bir tanrı”

²⁴ Mihaly Hoppal, Çev: Bülent Bayram, Hüseyin Şevket Çapraz, Avrasya’da Şamanlar, YKY Yayınları, İstanbul 2012, s.21.

²⁵ İbrahim Kafesoğlu, Eski Türk Dini, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980, s.7.

²⁶ Fuat Bozkurt, Türklerin Dini, Salon Yayınları, Konya 2018, s.40

²⁷ Hoppal, age, s21.

dediğini yazmıştır. “Bir tanrı” kavramı tanrının tekliğine işarettir.²⁸ İslam dininde ise, Allah’ın birliği ve Onun yeri ve göğü yaratığına inanılır.²⁹ Bu durum Kuran-ı Kerim’de yer alan Ankebut Suresinde şöyle ele alınmıştır: “Allah, o gökleri ve yeri, o yüksekleri ve aşağıyı hak ile yarattı, boşuna değil, gelişi güzel de değil, bir hak sebebi ve hikmeti ile” (Ankebut Suresi 44. Ayet).³⁰ Her iki dinde de tek tanrı kavramı vardır ve bu kavram bu dinlerin temel esasıdır.

Gök Tanrı inancına göre Tanrı her şeyin yaratıcısıdır. İnsanların başına ne gelirse ondan gelmektedir.³¹ İslam dinindeki ayetlere göre ise bu durum şöyle açıklanmaktadır: “ Geceyi gündüze gündüzü geceye sokarsın. Ölüden diri diriden ölü çıkarırsın. Dilediğine hesapsız rızık verirsın” (Al-iİmran Suresi 27).³² Gök Tanrı inancında ve İslam dininde Allah’ın, yaratıcı, en güçlü varlık olarak görülmesi iki dinde de Tanrı kavramının güçlülüğünü ortaya koymaktadır.

Gök-Tanrı dinine göre ölümden sonra yaşam vardır.³³ Bu duruma kanıt olarak ölen kişilerin eşyaları ile gömülmesi ve Uçmağ(Cennet) ile Tamuğ (Cehennem) kavramları gösterilir.³⁴ İslam dininde de ölümden sonra yaşam vardır.³⁵ Kur’an-ı Kerimde Cennet ve Cehennem ile ilgili şu ayetler şöyledir: “ Şüphesiz kim Rabbine suçlu olarak giderse, ona cehennem vardır. Orada ne ölür, ne de dirilir” (Taha Suresi 74. Ayet).³⁶

²⁸ İbn Fadlan, İbn Fadlan Seyehatnamesi, haz. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2019, s.63.

²⁹ Buhari, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh, çev. Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yayınevi, Konya 2014, s.34.

³⁰ Kur’an-ı Kerim Meali, Diyanet İşler Bakanlığı, Ankebut Suresi 44. Ayet, s.441.

³¹ Kafesoğlu, age, s.57.

³² Kur’an-ı Kerim Meali, Diyanet İşler Bakanlığı, s.62.

³³ Mustafa Erdem, Geleneksel Türk Dini ve İslam, Dini Araştırmalar Dergisi, C. I, S. 2, YYY 1998, s.82.

³⁴ Sadettin Yağmur Gömeç, Şamanizm ve Eski Türk Dini, Likya Kitap, Ankara 2008, s.106.

³⁵ Kur’an-ı Kerim Meali, Diyanet İşler Bakanlığı, Rum Suresi 19. Ayet, s.446.

³⁶ Kur’an-ı Kerim Meali, Diyanet İşler Bakanlığı, s.344.

Belirli aylarda, günlerde, bayramlarda Türkler ve Moğollar Gök-Tanrı'ya kurban sunarlar.³⁷ İslam dininde de Allah'a kurban sunulur.³⁸ Allah, insanlara rızık olarak verdiği hayvanların hem kendileri için hem de yoksullar için kurban edilerek kedisinin adının anılmasını buyurmuştur.³⁹ Türklerde de Tanrıya kurban sunmak ona yaklaşmak ve huzura kavuşmak için yapılan dini bir ritüel olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁰

Moğollar ve Türkler özel günlerde oruç tutarlar. Cengiz Han, Harezmsahlılar üzerine sefere giderken üç gün oruç tutmuştur.⁴¹ Allah'a inan insanların oruç tutması gerektiği ve onlar için en hayırlısı olduğu Kuranı Kerimde geçmektedir.⁴² Her iki dinde de oruç tutmak, Tanrıya yaklaşmanın ve onun rızasını kazanmanın dini bir boyutu olarak görülmüştür.

Şamanizm inancına göre, insanların sağında ve solunda yaşamları boyunca yanında bulunan iki melek vardır. Sağda bulunan meleğe "Yayuçi" solda bulunan meleğe ise "Körmös" denilmektedir.⁴³ İslam dinine göre ise bu inanış şu şekildedir: İnsanların yanında, sağında, solunda bulunan ve amellerini yazan melekler vardır. Bu meleklerle "Kırâmen Kâtibin" denilmektedir.⁴⁴ Allah'ın insanlara şah damarından daha yakın olduğu ve insanların içinden her geçeni bildiği sağında ve solunda iki alıcı meleğin olduğu Kuran-ı Kerim ayetlerinde yazmaktadır.⁴⁵

Şamanizm'e göre gök (kâinat) katlardan oluşmaktadır. Yukarıda 17 kat vardır. Işık âlemini tanımlar. Aşağıda 7 kat vardır. İnsanlar bu iki dünya arasında yaşamaktadır.⁴⁶ Bu konuyla ilgili ise İslam dininin kutsal kitabında şu ayet yer almaktadır: "Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her

³⁷ Saadetin Yağmur Gömeç, Türk Kültürünün Ana Hatları, Akçağ Yayınları, Ankara 2006, s.102

³⁸ Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşler Bakanlığı, Bakara Suresi196, s.37-38.

³⁹ Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşler Bakanlığı, Hac Suresi 28, s.100.

⁴⁰ Engin Akgün, Şamanist Türk Halklarında Kurban Sungusu ve Kendisine Kurban Sunulan Varlıklar, Sosyal Bilgiler Dergisi, C.I, S2, İstanbul 2007, s.140.

⁴¹ Ebu'l Ferec ,a.g.e, s.9.

⁴² Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşler Bakanlığı, Bakara Suresi183, s.34.

⁴³ Erdem, a.g.m, s.82.

⁴⁴ İlyas Üzüm, Kırâmen Katibin, TDV İslam Ansiklopedisi, C. XXVI, Ankara2002, s.59.

⁴⁵ Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşler Bakanlığı, Kaf Suresi 16. Ayet, s.220.

⁴⁶ Kafesoğlu, a.g.e, s.22-23.

göge kendi işini bildirdi. En yakın göğü kandillerle süsledik ve onu koruduk. İşte bu, mutlak güç sahibi ve hakkıyla bilen Allah'ın takdiridir” (Fussilet Sûresi 12. ayet).⁴⁷

İslam dinindeki ve Gök Tanrı inanişindeki, bazı dini ritüeller ve kurallar benzerlik göstermektedir. Bu iki din arasındaki benzerlikler, Türk ve Moğol halkını İslam dinine yaklaştırarak zamanla bu dini benimsemelerine katkı sağlamıştır.

1.2. Cengiz Yasası ve İslam Hukuk Kurallarının Benzerliği

Cengiz Yasası, ahlak, gelenek görenek ve suç teşkil eden konuları içeren maddeler bütünüdür. Cengiz Han zamanında ortaya çıkmış ve bütün kurallar Cengiz Han tarafından konulmuştur. Yasa, Moğollara göre kutsaldır çünkü hükümdar, onların inanişlarına göre Tanrının yeryüzündeki temsilcisidir ve onun koyduğu yasa tanrının buyruğu niteliğindedir. Bu yüzden Moğol halkı kutsal metin saydıkları yasanın dışına çıkamazlar. Bu durum Müslümanların Kur'an-ı Kerim'e karşı duydukları saygı ile eşittir. Bu nedenle Moğolların Müslüman olmasında yasa maddelerinin ve Kur'an-ı Kerim'in benzemesinin etkisine bakılmıştır.

1. “Bütün insanlara, yeri ve göğü yaratan, zenginlik ve fakirliği dilediğine veren, hayatı ve ölümü yegâne dağıtan ve her şey üzerinde kudreti mutlak olan bir tanrıya itikat etmeleri emir olunur.”⁴⁸

İslam dininde ise tek bir Tanrının varlığından şu ayetlerde bahsedilmektedir:

“Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Diridir. Kayyumdur. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na güç gelmez. O, yücedir, büyüktür.” (Bakara Sûresi).⁴⁹

⁴⁷ Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşler Bakanlığı, s.528.

⁴⁸ Harold Lamb, Moğolların Efendisi Cengizhan, İlgü Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2006, s.59, Kitapçı, a.g.e, s.58.

⁴⁹ Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşler Bakanlığı, Ankara 2015, s.50.

İslam dininin temelini Allah'ın birliği oluşturur. Aynı düşünce Gök Tanrı inancı için de geçerlidir. Bu benzerlik Moğolların İslam dinini kabul etmesindeki ana etmendirdir.

2. “Kişi evli ya da bekâr olsun zina yaparsa kişiye ölüm cezası verilir.”⁵⁰

Zina, Kur'an-ı Kerim'de kesinlikle yasak edilen bir unsurdur. Bu konu ile ilgili ayetler şunlardır:

“Zinaya da yaklaşmayın, çünkü o pek çirkindir ve kötü bir yoldur”. (İsrâ Sûresi 32)⁵¹

Zina ahlak kuralı olarak da insanlar arasında hoş karşılanmayan bir durumdur. Bu konunun Cengiz Yasasında bulunması ve yasak olması Moğolların İslam dinindeki yasaklara karşı yabancı olmadığını göstergesi olmuştur.

2. “Sodomi⁵² ölümle cezalandırılır.”⁵³

Kur'an-ı Kerim ayetlerinde bu durum şu şekilde anlatılmıştır:

“Siz gerçekten, kadınları bırakıp şehvetle erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Hayır, siz (yaptığı şeyi) bilmeyen bir kavimsiniz.” (Neml Sûresi, 55. Ayet)⁵⁴

3. Tanrının hoşuna gitmek için birer araç olduklarından bütün dinlere eşit olarak saygı gösterilmelidir.⁵⁵

İslam dininde bu konu ile ilgili şu ayetler vardır;

“Dinde zorlama (ve baskı) yoktur. Şüphesiz, doğruluk (rüşd) sapıklıktan apaçık ayrılmıştır.”(Bakara Sûresi 256. Ayet)⁵⁶

⁵⁰ Ali Bademci, Cengiz ve Yasası Timur ve Tüzükâtı, Ötüken Yayınları, İstanbul 2012, s.113.

⁵¹ Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşler Bakanlığı, s.304.

⁵² homoseksüellik

⁵³ Bademci, a.g.e, s.113

⁵⁴ Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Bakanlığı, s.420.

⁵⁵ Bademci, a.g.e, s.113.

⁵⁶ Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Bakanlığı, s.50.

4. Adam öldürmeden dolayı cezadan kanlık (diyet) ödeyerek kurtulabilir: bir Müslüman öldürülmüşse 40 altın, bir Çinli öldürülmüşse bir eşek.⁵⁷

Kur'an-ı kerimde bu konu ile ilgili şu ayetler yer almaktadır;

“Ey iman edenler, öldürülenler hakkında size kısas yazıldı (farz kılındı). Özgüre karşı özgür, köleye karşı köle ve dişiye karşı dişi. Fakat kimin (hangi katilin) lehine, onun (maktulün) kardeşi (varisi veya velisi) tarafından bağışlanırsa, artık (yapılması gereken) örfe uymak (ve) ona (maktulün varis veya velisine) güzellikle (diyet) ödemektir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve bir rahmettir. Artık kim bundan sonra tecavüzde bulunursa, onun için elem verici bir azap vardır.”(Bakara Sûresi, 178. Ayet)⁵⁸

5. İçkiyi bırakmayan ayda üç kez sarhoş olabilir. Bunu aşarsa suçludur. Ayda iki kez sarhoş olmak daha iyidir; bir kez ise daha övgüye değer. Ama hiç sarhoş olmamak! Bundan daha iyi ne olabilir? Böyle bir kimse nerede bulunabilir? Eğer gene de böyle birisi bulunursa, her türlü saygıya değer.⁵⁹

Bu durum Kur'an- Kerimde şu ayetlerle açıklanmaktadır;

“Sana, şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür. Yine sana iyilik yolunda ne harcaacaklarını sorarlar. "İhtiyaç fazlasını" de. Allah size âyetleri böyle açıklar ki düşünesiniz.” (Bakara Sûresi, 219. Ayet)⁶⁰

6. Kim kaçmış olan bir köleyi veya tutsağı bulur ve onu eski zilyedine geri vermezse ölümle cezalandırılır.⁶¹

İslam Hukukuna göre; üç günlük veya daha uzak bir yerden kaçak bir köleyi yakalayıp sahibine teslim ederse, getiren kişiye 40 dirhem ödenir.⁶²

⁵⁷ Bademci, a.g.e, s.114.

⁵⁸ Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.33.

⁵⁹ Bademci, a.g.e, s.114.

⁶⁰ Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.41-42.

⁶¹ Bademci, a.g.e, s.113.

⁶² Mehmet Akif Aydın, Cuâle, TDV İslam Ansiklopedisi, C.VIII, İstanbul 1993, s.77

7. Kim bilerek yalan söyler veya sihirbazlıkla uğraşır veya bir başkasını gözetler veya kavga eden iki kişinin arasına girer veya bir kimseye başka birine karşı yardım ederse ölüm ile cezalandırılır.⁶³

Kur'an-ı Kerim'de bu yasaklar şu şekilde belirtilmiştir;

“Senin böyle baktığını bilseydim şununla gözünü oyardım. İzin istemek böyle bakıp seyretme nedeniyle konulmuştur.”(Hadis)⁶⁴

“ Dügümlere üfleyen büyücülerin, şerrinden Allah'a sığınırım de.”
(Felak Sûresi 4. Ayet)⁶⁵

8. Ebu Talib'in oğlu Ali'den sonra gelen bütün torunlar⁶⁶, bütün fakirler, kur'an okuyucular, fakihler, hekimler, bilginler, rakipler ve tek başına inzivada yaşayanlar, müezzinler ve ölü yıkayıcılar vergi ve resimlerden muaftırlar.⁶⁷

İslam Hukukuna göre; Bazı İslam devletlerinde, ulemadan, din adamlarından, vergi alınmaz. Osmanlı devleti buna örnek gösterilebilir. Osmanlı Devlet'inde imamlar, hatipler, ilmiye sınıfı mensupları, müderrisler, Hz. Muhammed soyundan gelen seyyid ve şerifler vergiden muaftırlar.⁶⁸

9. Herhangi bir mezhebi üstün tutmak, kelimeleri üstüne basarak söylemek ve şeref unvanları kullanmak yasaktır. Hükümdarla veya başka birisiyle konuşan kimse sadece onun adını söylemelidir.⁶⁹

Kur'an-ı Kerimde bu madde ile ilgili şu ayet yer almaktadır;

⁶³ Bademci, a.g.e, s.113.

⁶⁴ Buhârî, a.g.e, s.408.

⁶⁵ Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Bakanlığı, s.705.

⁶⁶ Hz. Ali'nin çocukları Hz. Muhammed (sav)'in torunlardır. Bu durumda Hz. Muhammed soyundan gelenleri vergiden muaf tutmuşlardır.

⁶⁷ Bademci, a.g.e, s.113.

⁶⁸ Sadık Mufit Bilge, XV. Ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet'inde Vergi Muafiyeti, https://www.academia.edu/2197250/XV_XVIII_Y%C3%9CZYILLARDA_OSMANLI_D EVLET%C4%B0_NDE_VERG%C4%B0_MUAF%C4%B0YET%C4%B0 15.05.2020 sa.15:00.

⁶⁹ Bademci, a.g.e, s.113.

‘Ey insanlar! Rabbiniz birdir, atanız da birdir. Hepiniz Adem’densiniz, Adem ise; topraktan yaratılmıştır. Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten sakınmanızdır. Arab’ın Arab olmasına, hiçbir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva iledir.’⁷⁰

1.3. Tasavvufun Etkisi

Moğolların Müslümanlar ile ilk ilişkisi ticaret vasıtasıyla olmuştur. 1218’de gerçekleşen Otrar Vakası sonucunda Moğollar İslam coğrafyasında etkinlik göstermeye başlamışlardır. İslam coğrafyasına gelen Moğollar, buraya gelerek, insanlara maddi manevi zararlar vermişler, yurtlarından sürmüşlerdir. Moğollar ile başa çıkamayacağını anlayan Müslümanlar onların zulmünden kurtulabilmek için onları Müslüman yapmaya karar vermişlerdir.

Müslümanlar Moğollarla askeri açıdan mücadele edemeyeceklerini anladıklarından dolayı din ve özellikle tasavvuf yoluyla mücadele etmeye çalışmışlardır. Moğollar İslam ülkelerini ele geçirdikten sonra sofiler, hemen işe koyularak onları Müslüman yapmak için harekete geçmişlerdir. Sofiler Moğollara yaklaşarak onlara İslamiyet’i aşılamaya çalıştılar.⁷¹ Onların Moğollara yaklaşmaları Cengiz Han’ın yasasından aldıkları güçten kaynaklıdır. ⁷² Yasaya göre; Ebu Talib’in oğlu Hz. Ali’nin soyundan gelenler, bütün fakirler, Kur’an okuyucular, fakihler, hekimler, bilginler, rakipler ve tek başına inzivada yaşayanlar, müezzinler ve ölü yıkayıcılar vergi ve rüsumlerden muaftırlar.⁷³ Tanrının hoşuna gitmek için birer araç olduklarından bütün dinlere eşit olarak saygı gösterilmelidir.⁷⁴ Cengiz Yasasının bu maddeleri tasavvufçuların Moğollar üzerinde etkili olmalarına neden olmuştur. Moğollar bu nedenle şeyhlere, imamlara dokunmamışlar ve onlara saygı göstermişlerdir. Buna örnek olarak,

⁷⁰ <http://www.serefisleyen.com/veda-hutbesi-ve-insan-haklari/> Veda Hutbesi.

⁷¹ Timothy May 2018, The Mongols as the Scourge of God in the Islamic World Gleave Robert, Kristo-Nagy Istvan, (Ed.), Violence in Islamic Thought from the Mongols to European Imperialism, (pp.32-57). Edinburgh University Press. s.41.

⁷² İhsan Arslan, Moğollar Arasında İslamiyet’in Yayılışı, Okur Akademi, İstanbul 2018, s.223.

⁷³ Bademci, a.g.e, s.113.

⁷⁴ Bademci, a.g.e, s.113.

Cengiz Han, Harezm'e savaş için geldiği vakit, Kübrevi Tarikatının⁷⁵ kurucusu büyük şeyh Necmeddin Kübra Ahmed b. Ömer'e savaşta zarar görmemesi için buradan ayrılmasını söylemek amacıyla elçi göndermiştir.⁷⁶ Bunu gören Müslüman halk, zulümden kurtulmak amacıyla Moğollara karşı tasavvufu kullanmış ve bu gaye için birçok tarikat kurulmuştur. Kurulan bazı tarikatlar şunlardır:

Yusuf Hemedani tarafından 1140 (535 h.) yılında kurulan ve Horasan'da yayılan el-Hucan tarikatı,

Necmeddin Kübra tarafından 1221 (618 h.) Buhara'da kurulan Kübreviyye tarikatı,

Bağdat'ta Abdulkadir Geylani tarafından 1122 (562 h.)'de kurulan Kadiriyye tarikatı,

Ahmed Rufai tarafından 1183 (579 h.) 'de Basra'da Rufaiyye tarikatı

Albukadir es-Sühreverdi tarafından 1167(563 h.) Bağdat'ta kurulan Sühreverdiyye tarikatı,

Muineddin eş-Şesti tarafından 1236 (634h.) kurulan ve kısa sürede Afganistan ile İran'ın doğusunda ve Sind Bölgesinde yayılan Şestiyye tarikatı kurulan tarikatların önemlilerindendirler.

Bu tarikatlar, Moğolları savaşıyorak yenemeyeceklerini anlayınca onların Müslüman olmalarını sağlayarak savaşı sona erdirmeyi planlamışlardır. Yaptıkları İslam'ı yayma politikasıyla İran, Türkistan, Maveraünnehir ve Kıpçak coğrafyasında Moğollara İslamiyet'i kabul ettirmek için harekete geçmişlerdir.⁷⁷

Ülkenin doğusunda İslam'ı Moğollar arasında yayma faaliyeti gösteren Kübreviyye tarikatı ve devletin batısında aynı faaliyeti gösteren Sühreverdiyye tarikatı müritleri birçok Moğol'un İslamiyet'i kabul etmesinde önemli rol

⁷⁵ Necmeddin Kübra tarafından 1221 (618 h.) yılında Buhara'da kurulan Tarikat günümüz Nakş-ı Bendi tarikatının atasıdır. Bkz. Hamid Algar, Necmeddin-i Kübra, TDV İslam Ansiklopedisi, C.XXXII, İstanbul 2006, s.500.

⁷⁶ Arslan, a.g.e, s.223.

⁷⁷ Arslan, a.g.e, s.224.

oynamıştır. Şeyh Necmettin Kübra Moğolları İslam'a davet etmek ve İslam'ın prensiplerini anlatmak için Sadeddin El-Hamevi'yi Horasana, Kemaleddin es-Serbagi'yi Türkistan'a Nizamüddin el-Ceddi'yi Kıpçak bölgesine, Seyfeddin el-Baherzi'yi Buhara'ya göndermiştir.⁷⁸ Tarikat şeyhi tarafından gönderilen müritler, Moğollarla kanlı bıçaklı savaşmak yerine onları fikri olarak etkilemeyi amaçlamışlar ve böylece Moğolların Müslüman olmasına neden olmuşlardır. Buna örnek olarak, Berke Han'ın Şeyh Bahrezi'den etkilenerek Müslüman olması verilebilir.⁷⁹ Türkistan'da Moğol hâkimiyeti döneminde, Moğollar arasında İslamiyet'in yayılmasında önemli rol oynayan el-Hucan mutasavvıfları ortaya çıktı. Bu mutasavvıfların en meşhuru Nakşibendiyye tarikatının kurucusu, el-Hace Muhammed b. Behaüddin el-Buhari el-Kalkaşandı'dir. Bu sofi, İslamiyet'in yayılmasında önemli roller oynamıştır. Azerbaycan'dan Türkistan'a kadar olan coğrafyada İslamiyet'in yayılması için önemli çalışmalarda bulunmuştur.

Moğolların ortaya çıktığı dönemde Anadolu'da Mevlana Celaleddin Rumi tarafından kurulan Mevlevî tarikatı bulunmaktaydı. Moğollar Anadolu'ya geldikleri dönemde yasalar gereği Mevlevîlere karşı iyi davranmışlardır. Bunun sonucunda ise Mevlevîler Moğollara karşıt davranışlarda bulunmamışlardır. Böylece kısa sürede Mevlevî öğretileri insanlar arasında yayılmış ve Mevlevîlerin hoşgörü faaliyetleri Moğolların İslamiyet'i kabul etmelerinde önemli rol oynamıştır.⁸⁰

Kalenderi⁸¹ guruplara İslam dünyasının Şamanları denilebilir. Çünkü onlar İslam dininin esaslarının yanı sıra ateş ile oynuyor, kendilerine şiş batırarak böyle şeylerin onlara zarar vermediğini halka gösteren dervişler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu durum Moğolları etkilemiştir. Çünkü Moğolların

⁷⁸ A.g.e, s.225.

⁷⁹ A.g.e, s.225.

⁸⁰ A.g.e, s.227-228.

⁸¹ Nihat Azamat, Kalenderiyye, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XXIV, İstanbul 2001, s.253.

(Dünyayı ve dünyevî değerleri umursamayan, içinde yaşadıkları toplumun, toplumsal düzenin inanç ve geleneklerine karşı çıkan, bunu kılık kıyafet, tutum ve davranışlarıyla gündelik hayatlarına da yansıtan sûfilere kalender, bunların temsil ettiği tasavvufî zümrelere de genel olarak kalenderiyye veya kalenderilik adı verilmiştir).

dini anlayışları ve kültürleri din adamlarına karşı saygı ve onlardan çekinmelerini sağlamıştır. Kalenderi dervişlerinin ateşle oynamaları Moğolların onlara karşı saygı göstermelerine ve kendi din adamları olan Şamanlara benzetmelerine neden olmuştur. Şamanlar sofilerin prototipidir. Şamanlar ruhlar âleminde dua ederken ezbere bir dua okumazlar o an hissettikleriyle okurlar. Sofiler de Allah'a olan sevgi ve dualarını dile getirdikleri şiirlerini anlık gelen ilhamla söylerler. Yine şöyle bir benzerlikleri vardır; Şaman, esrime tekniklerini kullanarak ritüeller eşliğinde ruhu bedenini terk eder, gök/yeraltı yolculuğuna çıkar. Sofiler ise kalbi temizlemek, hayvani huylardan sıyrılmak, beşeriyet sıfatlarını yok etmek, nefsanî iddialardan uzak durmak, ruhani sıfatlara yönelmek, hakikat bilgisi ile bezenmek, hayırlı olanı yapmak, bütün ümmete karşı samimiyet, hakikati gözetmede ihlas ve peygambere uymak gibi özellikleri elde ettiğinde tayy-i zaman/mekân şeklinde ifade edilen zaman/mekân ötesi yolculuklara çıkabilmektedir.⁸² Bu nedenle Moğollar sofileri desteklemiştir. Kalenderi dervişler İslam esaslarına aykırı davranışlarda bulunsalar da İslam'ı yayma konusunda önemli guruplar arasında yer almışlar ve Moğolların İslamiyet'i kabul etmelerinde rol oynamışlardır.⁸³ İslamiyet'teki Sofilerin ayinleri ile Şaman ayinlerinin birbirine benzemesi Moğolların İslam dinini kabul etmelerine neden olmuştur. Bu ayinlere örnek olarak, ateşle oynama, ruh nefis terbiyesi, misitk bilgiler ve kıyafetler gösterilir. Örneğin, Ahmet Teküdar, Gazan Han gibi İlhanlı hükümdarları Sofilik yolu ile İslamiyet'i kabul etmişlerdir.⁸⁴

Moğolların İslamiyet'i kabul etmelerinde önemli rol oynayan tarikatlardan biride Rufailerdir⁸⁵. Moğollar, Rufailerini desteklemişler ve bu tarikatın Anadolu da yayılmasına sebep olmuşlardır. Moğolların Rufailerini

⁸² Mehmet Emin Bars, Şamanizmden Tasavvufa Şamandan Sufi/Veliye Değişim/Dönüşümler, Türkbilgi Dergisi, S36, Ankara 2018, s.172-174.

⁸³ Mustafa Akkuş, Ateş ve Ocak Kültürünün Anadolu'da Yaygınlaşmasında Moğolların Etkisi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S68, Ankara 2013, s.21.

⁸⁴ Akkuş, a.g.m, s.21.

⁸⁵ Mustafa Tahralı, Rifâiyye, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XXXVIII, İstanbul 2008, s.99. (Kurucusunun nisbesinden dolayı Rifâiyye diye bilindiği gibi ismine izâfetle Ahmedîyye, kurulduğu bölge olan Batâih'e nisbetle Batâihîyye adlarıyla da anılır. Rifâiyye'nin XII. yüzyılda teşekkül eden tarikatlar arasında kuruluşunu tamamlayıp teşkilâtlanan ilk tarikat olduğunu söylemek mümkündür.

desteklediklerine dair kanıtı; zamanın âlimlerinden olan İbn Teymiyye'nin Rufailere tepkisine Şeyh Salih er-Rufai'nin verdiği cevap, Moğolların Rufailere olan desteğini en açık şekilde ifade etmektedir. O, kendilerine yapılan eleştiri ve baskılara dayanamamış ve sarayda herkesin huzurunda “Bizim durumumuz Moğollar nezdinde geçerli, fakat şeriat nezdinde geçerli değil.” diyerek hem İbn Teymiyye’ye tepkisini, hem de Moğolların kendilerine olan desteğini açıkça ifade etmiştir.⁸⁶

Dini ritüellerden sadece Moğollar etkilenmemiş aynı zamanda Anadolu’da yaşayan halk da etkilenmiştir. Moğol seferleri esnasında Türkistan’dan Anadolu’ya göçen tasavvuf temsilcileri bu coğrafyada yaşayan insanların inanış biçimlerinde değişiklikler meydana getirerek Anadolu’ya özgü yeni dini akımların ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁸⁷ Türk Şaman ayinlerinde yapılan ateş ile oynamak, delici ve kesici aletlerle kendine zarar vermek⁸⁸ gibi bazı olaylardan etkilenmişlerdir. Bu etkileşim Hülagu Han’ın Bağdat’ı fethettiği dönemde başlayıp Anadolu’ya kadar intikal etmiştir. Şaman ayinlerinden en çok etkilenen tarikatlar Rufai tarikatıdır. Onların ardından Anadolu’daki tarikatlarda özellikle ateş ile ilgili ritüellerden etkilenmişlerdir. Bunlara örnek olarak; Ateşe hükmetme ve ateşe karşı duyarsızlık Bektaşî Menakıbnamelerinde de yoğun olarak görülür. Anadolu’nun ünlü sûfilerinden olan ve Türkmen babası hüviyetini taşıyan Hacı Bektâş Veli’nin, abdallarıyla beraber Hırka dağına yaktıkları ateşin etrafında kırk defa dönerek sema yaptıkları, menakıbında anlatılmaktadır. Bektaşîlerin ateşle yaptıkları sema örnekleri sonraki dönemlerde de görülmektedir.⁸⁹ Bu tasavvufî etkileşimler Moğolların İslam dinine karşı ılımlı olmalarına hatta bu dini kabul etmelerine neden olmuştur.

Türklerin Müslüman olmasında da Moğolların İslamiyet’i kabul etmelerine neden olan sebepler etken olmuştur. Tasavvufun etkisi her iki millet için önemlidir. Çünkü sofiler Türk ve Moğolları etkileyerek onların Müslüman

⁸⁶ Akkuş, a.g.m, s.24.

⁸⁷ Abdulkadir Yuvalı, Moğol Harekâtının Anadolu’nun Demografik ve Dini Yapısı Üzerindeki Etkileri, Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, C9, S57, Ankara 1997, s.1291.

⁸⁸ Akkuş, a.g.m, s.25.

⁸⁹ Akkuş, a.g.m, s.25.

olmalarında etkili olmuşlardır. Örneğin, Türklerin İslamiyet'e girmesinde Hoca Ahmet Yesevi Sırderya ve çevresinde yayılmaya başlayan tarikatıyla birlikte başka tarikatların oluşmasında etkili olmuş, Türklerin hâkim olduğu Maverâünnehir ve Harezm bölgesinde Yesevi dervişlerin vasıtasıyla Horasan, Azerbaycan, Anadolu ve Balkanlara kadar uzanarak bu geniş sahada İslamiyet'i yaymıştır.⁹⁰ Sonuç olarak, Moğol baskısından kurtulmak isteyen Müslüman halk onlarla başa çıkamayacağını anlayınca çıkış yolu olarak dini görmüşlerdir. Bu nedenle birçok tarikat harekete geçerek Moğolların İslamiyet'i kabul etmelerini sağlamışlardır. İslamiyet'i onların kurtuluş yolu olarak görülebilir.

1.4. Ticaretin Etkisi

Ticaret kültür alışverişinin en önemli aracıdır. Ticaretle birlikte milletlerarası farklılıklar öğrenilmiş ve halklar birbirlerinden önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Kimi zaman dini, kimi zaman kültürel, kimi zaman sosyal yaşam alanlarında etkilenmişler ve etkilendikleri milletler gibi yaşamaya başlamışlardır. Bu nedenle ticaret milletlerarası etkileşimde önemli bir yer tutmaktadır.

Bütün insanlık tarihinde olduğu gibi Moğollarda Müslümanlarla ilk olarak ticaret sayesinde etkileşime geçmiştir. İlk etkileşim Cengiz Han döneminde tüccarların Moğol ülkesine gelmesiyle başlamıştır. 1258 yılında meydana gelen Otrar Vakası sonucu Cengiz'in Harezm ülkesine saldırmasıyla Moğol ve Müslüman etkileşimi önemli bir boyut kazanmıştır. Türklerin de İslamiyet ile ilk tanışmaları ticaret vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bu duruma örnek olarak, İdil-Ural bölgesine 9. Yüzyılda Türkistan ve diğer Müslüman bölgelerden gelen tüccarların etkisiyle İslamiyet bu bölgede yayılmaya başlamıştır. 900 yılında Bulgar Devleti hanı Almış ve halkı İslamiyet'i kabul ederek ilk Türk- Müslüman devleti olmuştur. Bulgarların Müslüman olması Altın Orda Devleti'nin İslamiyet'i kabul etmesinde önemli rol oynamıştır.⁹¹

İslamiyet'in ilk yıllarından beri dini yayma politikası Müslümanlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu din yayma politikası Müslümanlar

⁹⁰ Abdullah Gündoğdu, Altın Orda Sahasında İslamlaşma ve sonuçları, Proceedings of the Second International Symposium, Kazan 2005, s.236.

⁹¹ Gündoğdu, a.g.e, s.234.

tarafından ticaretle birlikte yürütülmektedir.⁹² Ticaret yapan Müslüman aynı zamanda dini yayma görevini üstlenen dini bir görevli niteliğindedir. Bu nedenle gittikleri her yerde görevleri neticesinde çalışmışlardır. Tüccarların yanına din adamları veya tarikat müritleri de katılarak İslam'ı yayma politikası yürütülmüştür. Moğol ülkesine gelen tüccarlar da bu faaliyetlerini yaptılar ve birçok Moğol'un Müslüman olmasına katkı sağlamışlardır.

1.5. Müslüman Vezir ve Memurların Etkisi

Moğollar, fethettikleri yerlerde ülkenin mali durumunu öğrenmek ve bölgedeki her şeyden haberdar olmak amacıyla Müslüman devlet adamlarını görevlendirmişlerdir. Örneğin İran'da İlhanlılar İran bürokrasisinden yararlanmışlardır. Moğolların vezirlerinin, kâtiplerinin ve memurlarının çoğu Müslümandır. Bunlara örnek olarak Abdurrahman, Mahmut Yalvaç, Mesud Yalvaç, Seyid Acal ve Habeş Amid verilebilir.⁹³ Moğol sarayında Müslümanların bürokrasi de yer alması Moğolların onlardan önemli ölçüde etkilenmelerine neden olmuştur. Moğol hükümdarlar, askerler, Moğol devlet erkânında bulunan Moğol asıllı devlet adamları, İslami kültürü onlardan öğrenmişler ve İslam'a karşı bakış açılarının değişmesinde yardımcı olmuştur. Hatta onların Müslüman olmasına neden olmuşlardır. Bu duruma örnek olarak, Gazan Han'ın Müslüman olmasında ordusundaki Müslüman Nevruz Bey'in etkisi büyük olmuştur.

1.6. Yerel Halkın Moğollar Üzerinde Etkisi

Moğolların, Cengiz Han ortaya çıkana kadar çevre ile ilişkileri yok denecek kadar azdır. Cengiz, Moğol Devleti'ni kurup fetihlere başladığı zaman Moğollar dış dünya ile ilgilenmeye ve etkileşime başlamıştır. Moğollar, insanlarla asıl etkileşimine fetihlerden sonra başlamışlardır. Bu etkileşim, Moğolların fethedilen bölgelere yerleşmesi veya fethedilen yerlerdeki halkın Moğol sarayına gelmesiyle başlamıştır.⁹⁴ İnsanlık tarihi boyunca insanlar her konuda birbirlerinden etkilenererek, şimdiki gelişmiş insan profiline ulaşmıştır. Moğollarda bu etkileşimden payını alarak dini, sosyal, ekonomik hayatını

⁹² Arslan, a.g.e, s.267.

⁹³ Arslan, a.g.e, s.208-280.

⁹⁴ Arslan, a.g.e, s.289.

şekillendirmiştir. Moğolların, İslam coğrafyasına girmesi ile birlikte bölgenin yerli halkı ile etkileşimde bulunması İslamiyet'i tanımalarına ve bu dini benimsemelerine katkı sağlamıştır.

1.7. Müslüman Hanımların Etkisi

Türk-Moğol aile hayatında kadın önemli bir yer tutmaktadır. Aile kurumu değer verilen bir kurumdur. Bu kurumda kadın daima değerlidir. Kadınlar din, sosyal yaşam, kültür bakımından eşlerini etkilemişlerdir. Bu nedenle kadınların etkileri önemli yer tutmaktadır. Moğollar da eşlerinden etkilenerek hayatlarında birçok değişiklik yapmışlardır. Moğollar, İslam coğrafyasında fethettikleri yerlerdeki Müslüman kadınlarla evlenmişlerdir. Bu kadınlar eşlerini din konusunda etkilemeyi başarmışlardır. Çocuklarını da kendi dinlerine göre yetiştirmişlerdir. Örneğin, Sultan Keykavus'un halası Berke Han'ın eşidir. İslam'ı kabul eden ilk Moğol hükümdar olan Berke Han'ın annesi Risale bnt. Harezşah da Müslümandır ve Berke'yi bu konuda etkilemiştir.⁹⁵

1.8. Moğolların Dini ve Medeni Durumlarının Etkisi

Cengiz Han Moğolları bir çatı altında toplamadan önce onlar dağınık bir şekilde yaşamaktaydılar. Göçebe yaşam tarzı süren Moğollar, medeni yaşam, mimari, kültür, edebiyat açısından yoksun bir şekilde yaşam sürmüşlerdir. Onların tek gayesi, günü kurtarmaktan ibarettir. Bu nedenle sosyal ve kültürel gelişimlerini tamamlayamamışlardır. Cengiz Han, Moğolları bir çatı altına toplayıp seferlere başlayınca Moğollar dış dünya ile tanışmışlardır. Özellikle İslam coğrafyasına giden Moğollar buradaki her şeyden etkilenmiştir. Hayatın düzeni, mimari ve inançlarını gerçekleştirdikleri yerler mevcuttu. Bunlar Moğolları cezbedi ve bu kültüre ilgi duymaya başladılar, böylece İslam dinini kabul ettiler.⁹⁶ Moğolların kendi dinlerinin de Tek tanrısı olması ve dinlerindeki bazı noktaların İslam dini ile birbirlerine benzemesi onları İslam dinine itmiştir.

1.9. Savaşların Etkisi

⁹⁵ Arslan, a.g.e, s.299.

⁹⁶ Arslan, a.g.e, s.306.

Savaşlar insanların birbirlerini etkiledikleri açık pazarlardır. Bu nedenle insanların en çok etkileşime geçtikleri ve etkilendikleri alanlardır. İnsanlar yabancı bir kültürü, dini, savaştıkları coğrafyada yaşayarak öğrenmişlerdir. Moğollarda İslam ülkelerine savaşa gitmişlerdir ve burada Müslüman halkla ilişkiye girerek onların dininden etkilenmişlerdir. Buraya gelen Moğollar, savaş bitince ya burada kalarak evlenmişler ya da evlenerek eşlerini Moğolistan'a götürmüşlerdir. Böylece zamanla İslam dinini kabul etmişlerdir.⁹⁷

Müslümanların savaş yapmak için en önemli sebebi İslamiyet'i yaymaktır. Bu nedenle savaşa giden Müslümanlar daima dini yaymak için çabalamışlardır. Bu durum Kuran'da ve Hz. Muhammed'in hadislerinde yer almaktadır. Müslümanlar, savaş için müşrik bir kavimle karşı karşıya geldikleri zaman; şayet o kavim İslam'ı duymamış ise savaştan önce onları İslam'a davet etmelidirler. Çünkü Yüce Allah: "Biz Peygamber göndermedikçe kimseye azap etmeyiz." (İsra 15)⁹⁸ Buyurmuştur. Hz. Muhammed de komutanlarına bunu emretmiş ve onları Allah'tan başka ilah bulunmadığına şahadet etmeye çağırın diyerek Müşrikleri İslam'a çağırılmalarını emretmiştir.⁹⁹ Moğollar ile savaşan Müslümanlarda Hz. Muhammed'in emrine uyararak, Müslüman olmayan Moğolları İslam'a davet etmişler ve onların Müslüman olmalarında etkili olmuşlardır.

1.10. Şiilerin Etkisi

Moğolların siyasi teşekkül olarak ortaya çıktıkları dönemde İslam Devletleri eski güçlerini kaybetmişlerdir. Özellikle Sunni-Şii çatışmalarının yaşanması İslam coğrafyasında bütünlüğün kaybolmasına neden olmuştur. Bölgede Selçuklulardan beri Sunniler'in siyasi üstünlüğünün olması Şiiler'in ikinci plana düşmesine ve siyasi çatışmalara girmelerine neden olmuştur.¹⁰⁰ Bu nedenle Şiiler, İslam coğrafyasına gelen Moğolları siyasi açıdan güçlenmek için

⁹⁷ Arslan, a.g.e, s.310-313.

⁹⁸ Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı, s.302-303.

⁹⁹ Serahsi, İslam Devletler Hukuku Şerhu's-Siyer'l-Kebir, çev. İbrahim Sarmış, M. Sait Şimşek C.I, Eğitaş Yayınları, Konya 2001, s.92.

¹⁰⁰ Kemal Ramazan Haykıran, Moğollar ve Mevlana, Sentez Yayınları, İstanbul 2015, s. 86-87.

bir araç olarak görmüşlerdir. Moğollara karşı olumlu tavır sergilemelerinde Hz. Ali ile ilişkilendirilen rivayet¹⁰¹ etkili olmuştur.¹⁰²

Moğolların kurumsallaşmasında Şiiilerin etkisi büyüktür. Örneğin İbn'ül Alkâmi gibi devlet adamlarının devlet yönetimi ile ilgili konulardaki tecrübelerinden, Nasiruddin Tusi¹⁰³ gibi ilim sahibi kişilerin fikirlerinden yararlanmışlardır.¹⁰⁴ Tusi, medreseleri kurumsallaştırarak, Moğolların İslamlaşmasına zemin hazırlamıştır. Buna örnek olarak Ahmet Teküder'in¹⁰⁵ elçisinin Tusi'nin öğrencisi olması¹⁰⁶ ve Teküder'in etrafındaki Müslümanların etkisiyle Müslüman olması gösterilebilir.¹⁰⁷ Şiiilerin Moğollar ile bu şekilde ilişki kurması Moğolların İslam dinini yakından tanımasına neden olarak onların Müslümanlaşmasına katkı sağlamıştır.

SONUÇ

İnsanlar tarih boyunca birbirlerinden etkilenmişlerdir. Bu etkileşimlerin sonucunda şimdiki toplum yapıları oluşmuştur. Toplumlar birbirlerinden etkilenerek sosyal, kültürel, dinsel, mimari, edebi yaşamlarına yön vermişlerdir. İnsanlar arasındaki etkileşim onların yaşayışlarında değişime neden olmuştur. Milletlerarası etkileşimler farklı biçimlerde karşımıza çıkar. Milletlerin birbirlerinden etkilenmesini sağlayan olayları, ticaret, savaş, misyonerlerin ülkeye gelmesi şeklinde sıralayabiliriz. Toplumlar arası etkileşimlerin en önemli kaynağı olan ticaret, MÖ.2000'lerde Asurluların ticaret kolonilerinden beri insan ilişkilerinde önemli yer tutmuştur. Ticaret sadece ekonomik alışveriş değil aynı zamanda toplumlararası kültür alışverişidir. Bu nedenle tüccar kervanları daima kültür taşıyıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumların birbirlerini etkiledikleri ticaret kervanları Moğolları da etkilemiş, onların Müslümanlar ile

¹⁰¹ Bağdat, mutlaka Moğolların eline geçecektir. Onların düşmanları zavallı hale gelecektir. Bknz. Hanifi Şahin, İlhanlılar Döneminde Şilik, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010, s.108-109.

¹⁰² Şahin, a.g.e, s.108.

¹⁰³ Alamut Kalesinin alınmasının ardından Hülagu Han'ın özel danışmanı olmuştur.

¹⁰⁴ Şahin, a.g.e, s.91.

¹⁰⁵ İlhanlı Devleti'nin (İran Moğolları) 3. Hükümdarıdır. İslamiyet'i Kabul etmesiyle birlikte Ahmet ismini almıştır. Bknz. Spuler, a.g.e, s.89

¹⁰⁶ Şahin, a.g.e, s.93.

¹⁰⁷ Cüneyt Kanat, İlhanlı Hükümdarı Teküder'in Müslümanlığı Kabulü ve Bunun Memlük Devletindeki Yankıları, Türklük Araştırmaları Dergisi S12, s.234.

iletişime geçmelerine neden olmuştur. Moğollar, Cengiz Han ortaya çıkana kadar çevre ile ilişkilerinde daima sınırlı kalmışlardır. Bu da onların her açıdan (sosyal, kültürel, edebi yönden) geride kalmalarına sebep olmuştur. Cengiz Han, Moğolları bir çatı altında topladıktan sonra ülkesinin ekonomisini geliştirmek amacıyla ticaret için yollar açmış ve tüccarları desteklemiştir. Ülkesine Müslüman coğrafyadan gelen tüccarlarla birlikte Müslüman ahaliyle Moğolların ilişkisi başlamıştır. Gelen tüccarlar halkı, sosyal, ekonomik, dini konularda etkilemeyi başarmıştır. Böylece insanlar dış dünyadan haberdar olmaya ve onların yaşam tarzlarını öğrenmeye başlamıştır. Moğol ülkesine gelen her tüccar aynı zamanda İslam'ın yayıcısı niteliğindedir. Bu nedenle Moğol halk gelen tüccarlardan Müslümanlığı öğrenmiştir. Bu durum Moğolların Müslüman olmasında önemli rol oynamıştır. Moğollar Gök Tanrı olarak adlandırdıkları tek tanrıya tapmaktadırlar ve bu tanrı onlar için evrenseldir. Müslümanların tanrısının da tek olması ve evrensel olması Moğolları İslamiyet'e çeken ilk neden arasında gösterilebilir. Onların dinleri ile Müslümanların dini arasında birçok benzerlik yatmaktaydı, bu da Moğolların İslam dinine kolay adapte olmalarını sağlamıştır. Bu benzerlikler, her iki dinin ölümden sonra yaşama inanması, her iki dinde kaza ve kadere inanılması, tanrıya kurbanlar sunulması, oruç tutulması, cennet cehennem inancı olması, hesap gününe inanılması, insanların sağında ve solunda iki melek olduğuna inanılması gibi özellikler örnek verilebilir. Bu gibi benzerliklerin olması Moğolların İslam dinini kabul etmelerinde rol oynamıştır.

Moğolların eski inanışlarında kutsal kitapları, peygamberleri yoktur. Bu nedenle onların dinlerinde kesin ve katı kurallara rastlanmamaktadır. Bu durum onların daha kolay din değiştirmesine neden olmuştur. Moğolların Cengiz Yasası olarak adlandırdıkları bir yasaları vardır. Bu yasaların dışına hiçbir Moğol çıkmaz ve bu yasalara karşı gelinemezdi. Bu yasayı Moğollar kutsallaştırmıştır. İslam dininde Kur'an-ı Kerim maddeleri ne kadar önem arz ediyorsa Moğollar için de Cengiz Yasası o kadar önem arz etmekteydi. Bu nedenle Cengiz Yasasına Moğolların kutsal yasası denilebilir. Zaten onların inancına göre Tanrının yeryüzündeki temsilcisi hükümdardır. Bu nedenle hükümdarın ortaya çıkardığı yasaya da kutsal olarak bakılmaktadır. Onlar yasaya uyararak hayatlarını devam ettirdikleri ve kutsal saydıkları için yasanın

Kur'an-ı Kerim ile benzediği noktalara değinmek gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim'in kesin olarak günah saydığı bazı konuları, Cengiz Yasasında büyük suç olarak görmekteyiz. Buna örnek olarak; Kur'an-ı Kerim, yalan söylemeyi, hırsızlık yapmayı, yalancı şahitlik etmeyi, büyüçülükle uğraşmayı, şarap içmeyi, zina yapmayı günah olarak nitelendirirken, Cengiz Yasası da tüm bunların hepsini suç saymış ve onlara suçun büyüklüğüne göre ceza vermiştir. Yasanın, Kur'an-ı Kerim ile ortak suçları kabul etmesi, Moğolların din değiştirmesinde etken olmuştur. Çünkü kutsal saydıkları yasalara aykırı madde yoktur. Moğolların İslam dini ile tanışması ticaretle başlamış, Otrar Vakası sonucu Cengiz Han'ın Harezm ülkesine giderek orada savaş yapmasıyla gelişme göstermiştir. İslam coğrafyasına gelen Moğollar burada yerli halktan etkilenerek onların dinini benimsemeye başlamıştır. Bu dini benimsemeleri için birçok neden vardır. Bunlara örnek olarak; Müslüman kadınlarla evlenerek onlardan etkilenmeleri, Müslüman devlet adamlarının etkisi, ticaretin etkisi, savaşlar verilebilir. Moğollar yaşayış tarzı bakımından medeniyetten uzakta yaşamaktaydılar bu nedenle İslam ülkelerine gelen Moğollar buradaki yaşam düzeninden, medeni hayattan etkilenmişlerdir. Bu etkileşim onların İslam dinine yaklaşmalarına neden olmuştur.

Moğollar İslam ülkelerine karşı sefere çıktıklarında acımasızca, halka zulüm ediyor, şehirleri yakıp yıkıyordu. Moğollar, konar- göçer toplum yapısına sahip oldukları için şehir hayatından bihaber yaşamaktaydılar. İslam şehirlerine gelen Moğollar kendi coğrafyalarında davrandıkları gibi bu coğrafyada da aynı şekilde davranmışlar bu da şehirlere, tarım arazilerine zarar vermiştir. Moğollardan kurtulmak için savaş yapmanın bir sonuç vermeyeceğini anlayan Müslüman halk Moğolları tasavvufu kullanarak durdurmaya karar verdi. Moğollara İslamiyet'i benimsetecekler ve bunun sonucunda İslam'ı kabul eden Moğollar onlara işkence yapmayı durduracaktı. Tarikat şeyhleri bu amaç doğrultusunda çalışmaya başladılar. Müslümanlar bu şekilde davranmaya Cengiz Yasasında bulunan şeyhlere, din adamlarına saygı gösterilecektir maddesinden güç alarak başlamışlardır. Tarikat şeyhleri kısa sürede teşkilatlanarak Moğol ülkesine müritlerini gönderdiler ve orada İslam'ı Moğollar arasında yaymaya başladılar. Müslümanların uyguladığı bu taktiksel sistem Moğol zulmüne karşı yapılacak sosyal bir savaştır. Müslüman halk,

Müslümanlara göre dinsiz yöneticilerin baskı ve zulmünde yaşamaktansa, bu yöneticilere İslamiyet'i benimsetip Müslüman olmalarını sağlayarak hem zulümden kurtulmuş hem de Müslüman yöneticilerin hükümlerine altına girmiş olacaktı. Bu nedenle bu uygulama üzerinde çalışılmış ve birçok Moğol'un Müslüman olmasında etkili olmuşlardır.

İslam Coğrafyasının Moğol yurduna uzak olması Müslümanlığın Moğollar arasında yayılmasına engel olmuştur. Bu nedenle Moğollar arasında İslamiyet kalıcı olmamıştır. Moğollar, yaşadıkları coğrafyanın etkisi nedeniyle İslam dinine bağlı kalamamıştır. Çünkü coğrafyaları bu dinin gereklerinin yapılmasına engel olmuştur. Aynı zamanda yaşadıkları bölge İslam coğrafyasına uzaktır. Bu uzaklıkta onların zamanla İslam dinini unutmasına ve eski inanışları olan Gök Tanrı ve Şamanizm inancına dönmelerine neden olmuştur. Müslümanlar ile ilişkisi olan Moğollar, İslam dininin de kalıcılık sağlarken anayurtta yaşayan Moğollar eski dinlerinde kalmıştır.

Moğollarda devletin resmi dini olarak İslamiyet, dönem dönem görülmüş olsa da Moğollar arasında İslamiyet yaygın bir din olmamıştır. Moğol hükümdarların çoğu da bu dini kabul etmemişlerdir. Moğollar, İslam'a saygı duymuşlar, hatta bazen hayran kalmışlar ama onlar yaşayış tarzları bakımı dolayısıyla İslam dinini kabul etmemişlerdir. Sonuç olarak Moğollar, İslam dinini devletin resmî dini olarak benimsememiş, toplu bir şekilde bu dini kabul etmemişlerdir. Bu da Müslümanlığın Moğollar arasında yayılmasını engellemiştir.

KAYNAKÇA

AKGÜN, Engin, Şamanist Türk Halklarında Kurban Sungusu ve Kendisine Kurban Sunulan Varlıklar, Sosyal Bilgiler Dergisi, C.I, S2, İstanbul 2007, s.139-153.

AKKUŞ, Mustafa, Ateş ve Ocak Kültünün Anadolu'da Yaygınlaşmasında Moğolların Etkisi, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Ankara 2013, S68, s.15-32.

ALAEDDİN ATA MELİK CÜVEYNİ, Tarih-i Cihan Güşa, Çev: Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara 2013.

ALGAR, Hamid, Necmeddin-i Kübra, TDV İslam Ansiklopedisi, C.XXXII, İstanbul 2006, s.500.

ARSLAN, İhsan, Moğollar Arasında İslamiyet'in Yayılışı, Okur Akademi, İstanbul 2018.

ARSLAN, İhsan, Büyük Moğol İmparatoru Cengiz Han'ın Din Algısı, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,2015, C. VIII, S38, s.1024-1025.

AYDIN, Mehmet Akif, Cuâle, TDV İslam Ansiklopedisi, C.VIII, İstanbul 1993, s.77-78.

AZAMET, Nihat, Kalenderiyye, TDV İslam Ansiklopedisi, C.XXIV, İstanbul 2001, s.253-254.

BADEMÇİ, Ali, Cengiz ve Yasası Timur ve Tüzükâtı, Ötüken Yay., İstanbul 2012.

BARS Mehmet Emin, Şamanizmden Tasavvufa Şamandan Sufi/Veliye Değişim/Dönüşümler, Türkbilig Dergisi, S36, Ankara 2018, s.167-186.

BOZKURT Fuat, Türklerin Dini, Salon Yayınları, Konya 2018.

BUHARİ, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh, çev. Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yay., Konya 2014.

EBU'L FEREC İBNÜ'L İBRİ, Tarihu Muhtasari'd- Düvel, TTK Yayınları, Ankara 2011

ERDEM, Mustafa, "Geleneksel Türk Dini ve İslam", Dini Araştırmalar Dergisi, S.I/2, (1998), s. (79-91).

GÖMEÇ, Saadettin Yağmur, Türk Kültürünün Ana Hatları, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.

GÖMEÇ, Sadettin Yağmur, Şamanizm ve Eski Türk Dini, Likya Kitap, Ankara 2008.

GROUSSET Rene, Stepler İmparatorluğu Atilla, Cengizhan, Timur, çev. Halil İnalçık, TTK Yayınları, Ankara 2011.

GÜNDOĞDU Abdullah, Altın Orda Sahasında İslamlaşma ve sonuçları, Proceedings of the Second International Symposium, Kazan 2005.

HAYKIRAN, Kemal Ramazan, Moğollar ve Mevlana, Sentez Yayınları, İstanbul 2015.

HOPPAL Mihaly, Çev: Bülent Bayram, Hüseyin Şevket Çapraz, Avrasya'da Şamanlar, YKY Yayınları, İstanbul 2012.

İBN FADLAN, İbn Fadlan Seychatnamesi, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2019.

KAFESOĞLU, İbrahim, Eski Türk Dini, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980.

KANAT, Cüneyt, İlhanlı Hükümdarı Teküder'in Müslümanlığı Kabulü ve Bunun Memlük Devletindeki Yankıları, Türklük Araştırmaları Dergisi S12, 2002, s.(234-247).

KİTAPÇI, Zekeriya, Türk Moğol Boyları Arasında İslamiyet, Yedikubbe Yayınları, Konya 2013.

KUR'AN-I KERİM MEALİ, Diyanet İşler Bakanlığı, Ankara 2015.

LAMB, Harold, Moğolların Efendisi Cengizhan, İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2006.

MAY, Timoty 2018, The Mongols as the Scourge of God in the Islamic World Gleave Robert, Kristo-Nagy Istvan, (Ed.), Violence in Islamic Thought from the Mongols to European Imperialism, (pp.32-57). Edinburgh University Press. s.41.

MİN HAC-I SİRAC EL-CÜZCANİ, Tabakat-ı Nasrı, çev. Mustafa Uyar, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.

ÖZDEMİR, H.Ahmet, Moğol İstilasası Cengiz ve Hülagu Dönemleri, İz Yayınları, İstanbul 2011.

PAMİR, Aybars, “Türkler’in Geleneksel Dini Şamanizmin Orta Asya Eski Türk Kamu Hukukuna Etkisi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S.V/1, 2003, s.(156-184)

SERAHSİ, İslam Devletler Hukuku Şerhu’s-Siyeri’l-Kebir, çev. İbrahim Sarmış, M. Sait Şimşek, C.I, Eğitaş Yayınları, Konya 2001.

SPULER, Bertold, İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350, TTK Yayınları, Ankara 2001.

ŞAHİN, Hanifi, İlhanlılar Döneminde Şiilik, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010.

TAHRALI, Mustafa, Rifâiyye, TDV İslam Ansiklopedisi, C.XXXVIII, İstanbul 2008, s.(99-103).

ÜZÜM, İlyas, Kırâmen Katibin, TDV İslam Ansiklopedisi, C. XXVI, Ankara2002, s.59-60.

YUVALI, Abdulkadir, Moğol Harekâtının Anadolu’nun Demografik ve Dini Yapısı Üzerindeki Etkileri, Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, C9, S57, Ankara 1997, s.1287-1294.

BİLGE, Sadık Mufit, “XV. Ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet’inde Vergi Muafiyeti,”
https://www.academia.edu/2197250/XV_XVIII_Y%C3%9CZYILLARDA_OSMANLI_DEVLET%C4%B0_NDE_VERG%C4%B0_MUAF%C4%B0_YET%C4%B0 15.05.2020 sa.15:00.